

De belofte van Odessa

Wilt u op de hoogte worden gehouden van de boeken
van uitgeverij Artemis & co? Meldt u zich dan aan voor de
nieuwsbrief via onze website www.uitgeverijartemis.nl

NATACHA DE ROSNAY

De belofte van Odessa

Vertaald uit het Frans
door Noor Koch

Artemis & co

De vertaalster dankt Irina Souch voor haar onmisbare hulp bij de vertaling en spelling van Russische namen en begrippen.

ISBN 978 90 472 0383 4

© 1988 Natacha de Rosnay

© 2014 Nederlandse vertaling Artemis & co,

Amsterdam en Noor Koch

Oorspronkelijke titel *La promesse d'Odessa*

Oorspronkelijke uitgever Éditions France Loisirs

Omslagontwerp Janine Jansen

Omslagillustratie © Malgorzata Maj/Trevillion Images

Foto auteur privécollectie

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers n.v., Antwerpen

Voor mijn kleinkinderen

I

ZINAÏDA

1

Mijn naam is Zinaïda Varfolomejev. Ik ben geboren in Moskou, maar mijn jeugd heb ik in Koersk doorgebracht, zo'n zeshonderd werst zuidelijker. Als ik aan ons landgoed terugdenk, zie ik zelfs nu nog het meer en de weiden voor me, en de bomen van het berkenbos, waarvan de takken tegen de omheining van onze tuin zwiepten, en ruik ik die specifieke geur weer van mos en paddenstoelen, en hoor ik het gezang van de nachtegalen dat zich vermengt met het ruisen van de bomen.

We waren thuis met drie kinderen: Nikolaj was twintig, Anna zestien en ik veertien. Mijn broer maakte nauwelijks deel uit van mijn wereld, maar ik adoreerde mijn zus, ook al waren we heel verschillend. Ik was jaloers op haar kastanjebruine krullen, haar twinkelende blauwe ogen, haar rondingen en haar kokette lach, en hield van haar spontaniteit en vrolijkheid; zelfs haar driftbuien hadden iets innemends. Anna was dol op ontvangsten, ging graag uit en zag het leven als één groot feest.

Zelf was ik lang en spichtig, en hoewel ik twee jaar jonger was, stak ik een kop boven haar uit. Op mijn gezicht was ik niet bepaald trots. Het was nogal lelijk: ik had bruine, priemende oogjes en blond haar dat maar niet wilde krullen.

Hongerig naar kennis, en verlegen en gesloten als ik was,

leefde ik in een fantasiewereld die bevolkt werd door de helden uit mijn boeken. Ik wilde alles weten en las graag en veel om het leven beter te begrijpen en de Russische ziel te doorgronden. Mijn nieuwsgierigheid kende geen grenzen.

Op 20 augustus 1862* hing er in huis een weemoedige sfeer. Anna en ik zouden de volgende dag naar Smolny gaan, een kostschool voor adellijke meisjes in Sint-Petersburg, en afscheid nemen van een gelukkige jeugd, beschermd door ouders die zielsveel van elkaar hielden. Ik zou mijn familie en Fedosja, mijn *niania*, ons kindermisje, verlaten en het onbekende tegemoet gaan. Wat zou ons in Smolny te wachten staan? Ook al hadden we daar avondenlang over gepraat en gefantaseerd, we konden er ons geen voorstelling van maken.

In mijn slaapkamer had Fedosja mijn jas, hoed en wollen mof zorgzaam klaargelegd op de canapé. Ernaast stond een open reistas voor mijn persoonlijke spulletjes. Alles was in gereedheid gebracht; deze kamer waarin ik veertien jaar had geslapen zou voortaan tot het verleden behoren.

Plotseling kwam Anna mijn kamer binnengestormd. Snikkend wierp ze zich op mijn bed.

‘Bewaar je tranen maar voor morgen,’ zei ik, een beetje geërgerd over haar sentimentele uitbarsting.

‘Wat ben jij toch ongevoelig – ongelooflijk. Ik zie er als een berg tegen op. Hoe zullen ze daar op ons reageren? Denk je dat we vriendinnen zullen maken, dat ze me aardig vinden?’

Anna hoefde zich nergens zorgen over te maken. Met haar hartelijke lach en uitbundigheid nam ze iedereen voor zich in. Ik reageerde niet op haar verwijt. Ze was haar verdriet over het afscheid inmiddels vergeten en dacht al aan de toe-

* De schrijfster hanteert de indertijd in Rusland geldende juliaanse kalender, die dertien dagen achterloopt op de gregoriaanse kalender.
[vert.]

komst; morgen zou ze weer het lieve, aardige meisje zijn met wie iedereen graag omging. Toch stelde ik haar gerust.

‘We hebben in elk geval elkaar,’ zei ik.

Liet het mij dan onberoerd? Misschien niet helemaal, maar hoe mijn leven er precies uit zou gaan zien, daar maakte ik me niet zo druk over. Toch was ik minder kalm dan ik me voordeed en die laatste nacht schrok ik een paar keer wakker uit een nachtmerrie.

Toen Fedosja de luiken opendeed, stroomde het stralende licht van de augustuszon mijn kamer binnen. Ik keek nog één keer naar de bomen, waarvan ik elke kromming en elke vertakking kende. Het was zover. Mijn hart klopte in mijn keel, maar ik nam me voor me koste wat het kost goed te houden.

Het afscheid verliep precies zoals ik had verwacht. Alle familieleden en bedienden kwamen bijeen in de hal; daarna volgde de onvermijdelijke minuut stilte, waarna er lieve dingen tegen ons werden gezegd en we een kruisje op ons voorhoofd kregen. Ik was diep geroerd. Ik begon aan een nieuw leven, verloor iets wat ik niet eens kon benoemen.

Anna snikte, Fedosja pinkte een traan weg, maar mama hield zich groot, ook al werd haar blik wazig. Vertederd staarde ik naar de grappige korte haartjes die zo mooi krulden in haar hals. Maar ik keek er niet lang naar en borg het dierbare beeld op in een geheim laatje van mijn geheugen. Mama. Pas jaren later zou ik beseffen hoezeer haar kalme, stabiele persoonlijkheid, haar rechtschapenheid en toegeeflijkheid mij hadden gevormd.

Mijn vader stapte samen met ons in de diligence. Hij bracht ons naar Moskou, waar we een paar nachten zouden doorbrengen bij zijn nicht Jelizaveta, die ons daarna naar Smolny in Sint-Petersburg zou vergezellen. Terwijl de koets voortreed praatte papa honderduit om ons af te leiden en het verdriet over het afscheid te verzachten.

Hij haalde diep adem en vroeg: ‘Kennen jullie het ongelooflijke, droevige verhaal van jullie tantes Jelizaveta en Ljoedmila? Die werden, nadat hun ouders waren verongelukt, toevertrouwd aan een tante, niet echt een hardvochtige, maar wel een strenge en humeurige vrouw. Met hun bekoorlijke uiterlijk hadden de meisjes zo aan een man kunnen komen.

Gelukkig konden ze dankzij de connecties die ze hadden overgehouden aan hun verblijf op Smolny in hun eigen onderhoud voorzien: Ljoedmila was pianolerares en Jelizaveta gaf geschiedenis, literatuur en Frans. Jelizaveta was bescheiden, bleekjes en haast ziekelijk verlegen, terwijl Ljoedmila veel uitbundiger, maar ook enorm gevoelig was en periodes van uitzinnige vreugde kende, die gevolgd werden door grote neerslachtigheid. De mensen om haar heen schreven die veelvuldige stemmingswisselingen toe aan haar kunstenaarstemperament. Tot Ljoedmila op een dag helemaal naakt voor het raam ging staan en riep: ‘Ik heb de boodschap ontvangen. We moeten een einde maken aan alle hypocrisie en terugkeren naar onze natuurlijke staat.’

Ontzet sloot haar tante haar op in haar slaapkamer en vertelde Jelizaveta wat voor verschrikkelijks er was gebeurd.

“Kind, je zus is gek geworden!”

De arts die er onmiddellijk bij werd gehaald, bevestigde die afschuwelijke diagnose. Ljoedmila had haar verstand verloren. Erger nog: haar aandoening bleek ongeneeslijk; er zat niets anders op dan haar onder te brengen in een gesticht. De arts beval een instelling aan waarvan hij de directeur kende.

Om haar hierop voor te bereiden, legde Jelizaveta haar zus uit dat ze een rustkuur moest volgen in een daarin gespecialiseerde kliniek. Ljoedmila zei niets en keek afwezig; het leek haar allemaal niet te deren, maar de avond voor hun vertrek

verbrak ze haar zwijgen en vroeg aan haar zus: “Ik ben gek, hè? Laat je me opsluiten?”

Jelizaveta, die het niet over haar hart kon verkrijgen om te liegen, nam haar zus liefdevol in haar armen en probeerde haar onmacht te compenseren met genegenheid. Dat heldere moment van Ljoedmila maakte de toch al vreselijke situatie nog erger en Jelizaveta bereidde zich voor op een dramatisch afscheid. Maar daar was totaal geen sprake van; het afscheid verliep probleemloos. Samen met de directeur van de kliniek, die haar zelf kwam halen, stapte Ljoedmila doodgemoedereerd in het rijtuig. Daarna zei ze tegen Jelizaveta, die op haar beurt wilde instappen: “Sorry, schat, maar ik heb mijn tas op mijn kamer laten staan. Zou je zo lief willen zijn om hem te halen?”

Terwijl Jelizaveta snel terug naar binnen ging, zei Ljoedmila op vertrouwelijke toon en met een welwillend lachje tegen de arts: “Weet u, dokter, het is afschuwelijk om je eigen lieve zus te moeten overdragen aan onbekenden. Beloof me dat u zich persoonlijk over haar zult ontfermen. Maar ik moet u ook waarschuwen: als ze niet met u mee wil gaan, omdat er volgens haar sprake is van een vergissing, trap daar dan niet in, ook al komt ze nog zo redelijk over.”

“Wees maar gerust, juffrouw,” antwoordde de arts. “U kunt erop vertrouwen dat ik goed voor uw zus zal zorgen.”

Het rijtuig zette zich in beweging. Ljoedmila was heel ontspannen en kletste zelfs vrolijk met de arts, terwijl Jelizaveta zwijgend in een hoekje zat. Toen ze echter de ongedwongen houding van haar zus zag en de manier waarop die meelevend naar haar keek, sloeg de twijfel toe. Opeens had ze door wat er aan de hand was, maar ze was te schuchter en te bang om haar mond open te doen.

Toen ze aankwamen, ging alles heel snel: er verschenen verpleegsters, de arts nam haar vaderlijk bij de arm, Ljoed-

mila omhelsde haar met een bezorgde blik, en voor ze het wist werd Jelizaveta naar haar cel gebracht, ook al sputterde ze een beetje tegen. Vlak voor het afscheid vroeg Ljoedmila aan de arts of ze hem even kon spreken. In zijn kamer zei ze heel ernstig: “Ik zou graag willen dat u mij onderzoekt. Er is namelijk iets raars gebeurd: ik ben in verwachting.”

“Hoelang al?”

“O! Het gebeurt me heel vaak, maar deze keer weet ik zeker dat ik een stel generaals ter wereld zal brengen. Ik ben doodop, help me alstublieft.”

“Natuurlijk kunnen we u van die indringers verlossen,” antwoordde de arts, terwijl hij zich realiseerde dat hij zich had vergist.

Toen Jelizaveta niet veel later samen met de arts, die zich uitputte in excuses, naar buiten liep en ze de bomen en de hemel zag, haalde ze diep adem en fluisterde: “Dank u, God.”

‘Wat een ongelooflijk verhaal, papa. Arme tante Jelizaveta.’

We vervolgden onze tocht langs eindeloze wuivende korenvelden. Ik droomde weg, geholpen door de monotonie van het landschap en het onophoudelijke gebabbel van Anna.

Even later wekte de lach van mijn vader me uit mijn mijmeringen. Die lieve papa, zo innemend en vriendelijk, altijd vrolijk en dol op vrouwen, ook al aanbad hij mijn moeder. Er was niemand die een verhaal kon vertellen zoals hij, niemand die zijn gehoor zo wist te boeien. Hij was vastberaden maar toegeeflijk, en wist altijd een oplossing voor mijn problemen te bedenken – en God weet dat ik die, jong als ik was, onoverkomelijk vond. Dankzij hem heb ik altijd gedacht dat vaders tot een aparte categorie behoren en met geen enkele andere mensensoort te vergelijken zijn. Wanneer ik jaren la-

ter terugdacht aan mijn gelukkige jeugd, was ik mijn ouders intens dankbaar en hoopte ik dat ik mijn kinderen ook zo'n harmonieuze omgeving zou bieden.

Toen we aankwamen, waren we doodmoe en hadden we honger en dorst, maar we waren wél in Moskou. Tante Jelizaveta had voor een heerlijk souper gezorgd en ik vond haar meteen aardig. Ze droeg haar eenzaamheid dapper: haar heldere, zachte oogopslag vertoonde geen spoor van verbittering.

Toevallig kende ze de directrice van Smolny heel goed, wat de kostschool iets minder angstaanjagend maakte, en ze had zich voorgenomen ons op het laatste deel van de reis te vergezellen, zodat papa de dingen kon doen die hij in Moskou te doen had.

We hadden twee dagen om Moskou te bezichtigen, al onze familieleden en vrienden op te zoeken en langs te gaan bij mijn geboortehuis. Daar werd voor iemand die zo jong was als ik een hele ceremonie van gemaakt.

Op het perron namen we afscheid.

Voor het eerst gingen we met de trein – voor ons een groot avontuur. Al die gehaaste mensen, de stoom, het gesnerp van de fluitjes... Ook al was er geen enkele aanleiding toe, toch zetten we het op een hollen, in de overtuiging dat de trein anders zou vertrekken zonder ons.

Om zijn emoties te verbergen overlaadde vader ons met goede raad, die maar half tot ons doordrong, maar waaraan we later weemoedig zouden terugdenken. Anna, bleek, stilletjes en uiterst serieus, deed zowaar eens niet sentimenteel. De trein schokte even. Papa gaf ons een kruisje op ons voorhoofd, omhelsde ons innig en toen de trein zich in beweging zette, stapte hij snel op het perron.

Met een dichtgesnoerde keel en een wazige blik keek ik naar zijn lange gestalte die langzaam kleiner werd. Het was

voorbij: met papa lieten we ook onze kinderjaren achter ons.
Tijd om aan de leerschool van het leven te beginnen en onze
illusies vaarwel te zeggen.

Al direct was ik helemaal weg van Smolny: de geur die er hing, de wat mysterieuze sfeer, de lange gangen, het strenge regime. Toen we aankwamen werden tante Jelizaveta, Anna en ik naar de kamer van de directrice gebracht, een hartelijke vrouw met een zangerige stem die ons in het Frans aansprak.

‘Welkom op Smolny, jongedames. Jullie heten Anna en Zinaïda, is het niet?’

Met neergeslagen ogen maakten mijn zus en ik een diepe reverentie.

‘Ik zal jullie meteen voorstellen aan jullie klasgenootjes.’ Daarna wendde ze zich tot onze tante. ‘Jelizaveta Petrovna, zou u hier even willen wachten? Uw nichtjes komen zo terug om afscheid van u te nemen.’

Ze ging ons voor door gangen die me eindeloos lang leken, en bleef staan voor een glazen deur waar DERDE KLAS op stond. Dat zou voortaan mijn klas zijn. Anna bleef op de gang. Alle meisjes en zelfs de lerares kwamen rumoerig overeind.

‘Jongedames, dit is jullie nieuwe klasgenootje.’

Ik had het idee dat ik door mijn medeleerlingen gemonsterd werd en zag alleen maar ogen, die me spottend, lachend, afkeurend dan wel welwillend aankeken.

‘Wie van jullie wil haar naar de huisbewaarster brengen om haar uniform te halen?’

Op Smolny was het namelijk niet toegestaan om je eigen kleren te dragen.

Een meisje op de eerste rij kwam naar me toe. Net als alle anderen droeg ze een turquoise jurk met lange mouwen, die met een koordje strak om haar polsen zaten, en een wit schort. Te zeer onder de indruk om mezelf te zijn, liep ik als een mechanische pop achter haar aan.

Nadat mijn maten waren opgenomen, kreeg ik een jurk, een schort, een roze stropdas, blauwe rijglaarsjes, kousen, rokken, blouses en onderhemdjes, die ik meenam naar de slaapzaal. Van elkaar gescheiden door gordijnen stond in die enorme, lichte ruimte een dertigtal bedden met evenzoveel kledingkasten die voorzien waren van een nummer. Toen we terugliepen naar de kamer van de directrice vroeg het meisje mijn naam en vertelde ze hoe ze zelf heette: Jelena. Ze lachte me zo hartelijk toe dat ik dacht al een bondgenote te hebben gevonden. Nadat we afscheid hadden genomen van tante Jelizaveta, sprak de directrice nog even met ons.

‘Jullie hebben al kennismemaakt. Nu moeten jullie je onze regels en ons rooster eigen maken. De eerste week neem je nog niet echt deel aan ons leven, maar kijk je alleen toe. Ik wil jullie wel waarschuwen dat hier een strenge discipline heerst, niet alleen tijdens de lessen, maar ook op de slaapzaal. Jullie krijgen te horen wanneer er gepraat mag worden. De dagindeling is als volgt: om zeven uur bidden, om acht uur ontbijt en daarna een les van vijftig minuten, gevolgd door tien minuten pauze, dan weer les tot halfeen, om halftwee lunchen, vervolgens weer les tot vijf uur, dan een uur wandelen in het park, om zes uur avondeten, van zeven tot acht uur huiswerk, gevolgd door een uurtje ontspanning en om negen

uur naar bed. Ik weet zeker dat jullie het fijn zullen hebben bij ons, en je mag altijd naar me toe komen als je behoefte hebt aan raad of een luisterend oor. Ga nu maar naar je klas en probeer niet te verdwalen in de gangen. Tot ziens, jongedames.'

Voor de kamer van de directrice wierp Anna zich in een opwelling in mijn armen. Zij was de oudste, en toch wist ik dat ik me over háár moest ontfermen.

'Zina, ik ben bang dat het me niet lukt. Ik zal me steeds moeten inhouden om niet de slappe lach te krijgen.'

'Ach, maak je maar geen zorgen. Het zal best snel wennen en je krijgt vast veel vriendinnen. Weet je waar je heen moet?'

'Ja, ik geloof van wel. Dank je. Ik zie je weer tijdens de pauze.'

Anna zat in de vijfde. Onze lokalen lagen niet ver van elkaar. Ik ging mijn klas binnen.

'Ga maar naast Jelena zitten, want die ken je al,' zei de lerares, een vrouw van onbestemde leeftijd.

Het was de 'Russische' dag: alle lessen werden in onze eigen taal gegeven. De volgende dag zou er alleen Frans worden gesproken. Ik probeerde de uitleg te volgen die de lerares van de grammatica gaf, maar al snel verdween haar stem naar de achtergrond en bekeek ik het lokaal en de leerlingen. We waren ongeveer met z'n veertigen. Toen Jelena naar me lachte, voelde ik me iets meer op mijn gemak.

Die eerste dag kan ik me niet precies meer herinneren. Alles was zó overweldigend. De lunch was een kwelling. Van alle kanten werden er vragen op me afgevuurd, maar door te doen alsof ik bepaalde onbescheiden of stekelige opmerkingen niet hoorde, wist ik me er aardig doorheen te slaan. Anna was meteen populair; ze kreeg veel aandacht, praatte honderduit en schaterlachte.

Op donderdag mocht tijdens de naailes van vijf tot zes uur familie op bezoek komen, en op zondag van twee tot

vijf, de tijd die bestemd was om te lezen. Het was altijd een groot feest als er een *pepinjerka* (een ouderejaars) binnenkwam met de boodschap dat onze ouders er waren. Maar als niemand ons kwam halen, wat vaak gebeurde, doordat de meeste families ver van Smolny woonden, was de teleurstelling minstens zo groot. Verder gingen we eens in de twee weken naar de baden van een kuuroord buiten Smolny.

We kregen ook dans-, teken- en muzieklles. Ik speelde graag piano – dat deed ik al vanaf mijn zesde – en was blij dat ik mijn lessen kon voortzetten bij een al wat oudere docent met een Duits accent en engelengeduld. En dankzij de danslessen verloor ik mijn stunteligheid, waardoor ik ook minder verlegen werd. Het stuurse, schriële meisje met een platte boezem en het hardnekkig steile haar onderging een ware metamorfose. Dat dacht ik tenminste.

Algauw raakte ik aan het ritme van Smolny gewend en had ik twee vriendinnen: Jelena, afkomstig uit een rijke, zeer oude, adellijke familie uit het Baltische gebied, en Zjenia, wier ouders tot de lage adel behoorden en zeer bescheiden inkomsten hadden. Voor Zjenia was de kostschool gratis, terwijl de rijke ouders verplicht waren jaarlijks een schenking te doen, waarvan de onkosten van kinderen uit minder welgestelde kringen konden worden betaald.

We waren er allemaal heel trots op dat we op Smolny zaten. Het was een eenvoudig, streng, maar ook prachtig gebouw, dat Giacomo Quarenghi aan het begin van de eeuw had ontworpen. De kostschool en de kathedraal stonden tegenover elkaar, gescheiden door een met zorg onderhouden gazon. Toen ik voor het eerst de kerk binnenging, die ongeveer een eeuw geleden was gebouwd naar een ontwerp van Bartolomeo Rastrelli, stakte mijn adem bij de aanblik van al dat weelderige goud en licht. Het rijke interieur van Vasili